

Психолого-педагогічні прийоми та механізми формування навчальної мотивації в учнів

Левчук С.С. методист Сквирського РМК

Мотивація — це один із найважливіших факторів (поряд зі здібностями, знаннями, навичками), який забезпечує успіх у діяльності.

Мета: актуалізувати знання та визначити основні шляхи формування мотивації навчальної діяльності учнів на уроці.

Завдання:

- сприяти усвідомленню причини виникнення проблем у навчальній мотивації учнів;
- ознайомити з класифікацією та характеристикою мотивів навчальної діяльності;
- навчити визначати коли і які стимули мотивації навчальної діяльності учнів застосовувати на уроці.

Цільова група: педагогічні працівники.

Час проведення – 1,5 години

Структура заняття

№ п/п	Види роботи	Обладнання	Орієнтовна тривалість
1.	Вступ постановка проблеми.		5 хвилини
2.	Вправа «Ланцюг довіри».		5 хвилин
3.	Вправа «Дерево проблем».	Плакат із зображенням на ньому деревом	10 хвилин
4.	Презентація «Навчальна мотивація та класифікація мотивів».	Мультимедійне обладнання	10 хвилин
5.	Робота в групах – «Взаємонавчання».	Роздатковий матеріал (Додатки 1-4)	20 хвилин
6.	Інтелектуальна вправа «Хто автор цих слів?».	Мультимедійне обладнання	5 хвилин
7.	Презентація фрагментів уроків	Таблиця для спостереження (Додатки 1-4)	30 хвилин
8.	Вправа «Дерево вирішення проблем».	Плакат із зображенням на ньому деревом	10 хвилин
9.	Історія для натхнення.		5 хвилин

Хід заняття

1. Вступ

Формування мотивації учня в шкільному віці без перебільшення можна назвати однією із центральних проблем сучасної школи.

Вже в початковій школі навчальна мотивація стає достатньо великою проблемою для вчителя – діти відволікаються, шумлять, не стежать за тим, що говорить вчитель, не докладають достатніх зусиль для виконання класних і домашніх завдань, за всяку ціну прагнуть отримувати високі бали або, навпаки, починають проявляти повну апатію. Чим старшим стає учень, тим більше у нього проблем, пов'язаних з небажанням вчитися.

На сучасному рівні психологічної науки ми не маємо права просто констатувати, що учень не хоче вчитися. Потрібно з'ясувати, чому саме він не хоче навчатися, які види мотивації у нього не сформовані, у якому випадку він не хоче вчитися, а де ми, дорослі, не навчили так організовувати свою діяльність, щоб мотивація в учня з'явилася.

На сьогоднішньому занятті ми визначимо, які види навчальної мотивації слід активізувати в учнів, а також розглянемо за допомогою яких методів і прийомів це можна зробити.

Перед початком роботи пропоную вам пригадати 3 «золоті правила» тренінгів:

Правило перше. Не буває відповідей гарних або поганих, правильних і неправильних. Є відповіді наші, відповідно до нашого розуміння, знань і досвіду, які ми маємо на цей момент. Саме тому вони є єдино правильними у цей момент.

Правило друге. Для того, щоб ми максимально ефективно використали для себе час і дали можливість іншим використати його, ми маємо бути в моменті, тобто тут і зараз.

Правило третє. Це правило є «золотим правилом» 6 панівних релігій і формулюється воно так: **якщо хочеш, щоб тобі було добре, зроби добре** (собі, а отже, й іншим). У нашому контексті: активна робота не є тотожною активній суперечці. А суперечка є однією з форм нашого самозахисту (коли ми чогось не знаємо, не приймаємо і не хочемо знати, приймати з якихось причин).

І четверте, неписане організаційне правило, правило «піднятої руки»: коли хтось із слухачів захоче тиші чи уваги, він піднімає руку вгору. Усі присутні розуміють, що необхідно сфокусувати свою увагу на цьому учаснику.

2. Вправа «Ланцюг довіри»

Мета як мотивація: для того, щоб ми ефективно працювали, ми маємо більше довіряти один одному, а для того, щоб ми більше довіряли один одному, ми маємо бачити спільне один в одного.

Хід вправи

Присутні стають у коло, беруть починаючи від ведучого по черзі один одного під руки, шукаючи і називаючи спільне із сусідом, утворюють своєрідний ланцюг. Після

чого учасники розбирають методом жеребкування картки чотирьох кольорів, об'єднуються у групи та сідають за ігрові столи відповідно до отриманих карток.

3. Вправа «Дерево проблем».

Мета: сприяти усвідомленню учасниками проблем, що стосуються навчальної мотивації учнів та спонукання їх до отримання нових знань та умінь.

Хід вправи

Чи помітили ви, що сучасні діти не бажають учитися?

Ви мабуть вже шукали пояснення цьому?

Давайте з'ясуємо, чому виникають проблеми з навчальною мотивацією.

Тренер пропонує написати на стікерах причини низької навчальної мотивації учнів і прикріпити стікер на плакат із зображенням на ньому деревом, після чого відповіді ранжуються і аналізуються.

4. Презентація «Навчальна мотивація та класифікація мотивів».

Мета: повідомити в доступній формі про мотиви, які спонукають учнів до навчальної діяльності.

Навчальна мотивація — це процес, який запускає, направляє і підтримує зусилля, спрямовані на виконання навчальної діяльності. Це складна, комплексна система, яка утворюється мотивами, метою, реакціями на невдачу, наполегливістю і спрямованістю учня. При цьому за своєю природою мотивація – крихке утворення, що вимагає уваги і дбайливого ставлення.

На думку А.К.Маркової, мотиви можна поділити на дві великі групи: пізнавальні та соціальні.

Пізнавальні мотиви безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю. Ця група мотивів може бути поділена на декілька підгруп:

- широкий пізнавальний мотив, тобто спрямованість на засвоєння нових знань;
- навчально-пізнавальний мотив, спонукаючий до оволодіння способами добування знань;
- мотив самоосвіти.

Для молодшого школяра характерні широкі пізнавальні мотиви. В середній школі діти більшою мірою орієнтовані на спосіб отримання знань. В старших класах повинні виявлятися зрілі пізнавальні мотиви – мотиви самоосвіти.

Ці підгрупи можуть мати як позитивний зміст – це самостійне оволодіння знаннями для задоволення пізнавальної потреби, так і негативний – для домінування над іншими.

Також варто зауважити про специфіку пізнавальної мотивації яка полягає в тому, що вона з'являється в процесі формування в учня навчальної діяльності. Тут ситуація нагадує замкнене коло. Несформованість навчальної діяльності або її компонентів (навчальних дій, самоконтролю, самооцінки та ін.) веде до втрати пізнавального мотиву і, навпаки, навчальна діяльність має місце тоді, коли вона спонукається пізнавальним мотивом.

Соціальні мотиви пов'язані із широкою потребою людини в спілкуванні, у прагненні отримати задоволення від процесу спілкування, від налагодження

стосунків з іншими людьми, від емоційно пофарбованих взаємодій з ними. В свою чергу, соціальні мотиви також розподіляються на декілька підгруп:

- широкі соціальні мотиви, що виявляються в бажанні виконати свій обов'язок, та у почутті відповідальності.
- вузькі соціальні мотиви, які виявляються в прагненні отримувати схвалення з боку вчителів, батьків і товаришів, бути одним із кращих, а також у бажанні зайняти місце лідера.
- мотиви соціального співробітництва, тобто направленість не тільки на спілкування а й на взаємодію з іншими людьми. Цей мотив є важливою основою самовиховання, самовдосконалення особистості.

Соціальні мотиви також можуть мати негативну основу, особливо коли вони спрямовані не на здобутки загальних навчальних досягнень класного колективу, а на особистісне домінування над іншими, бажання привласнити собі вищий соціальний статус.

Також варто згадати про один із важливих мотивів як зовнішньої так і внутрішньої мотивації – мотив досягнення.

Мотив досягнення складається з двох протилежних мотиваційних тенденцій - прагнення до успіху та уникнення невдачі. Високий рівень мотивації досягнення означає, що у дитини переважає прагнення до успіху; низький рівень мотивації свідчить, навпаки, що домінує прагнення уникати невдачі.

Експериментально було доведено, що висока мотивація формується у дітей тільки в таких умовах, де дорослі постійно збільшували рівень своїх вимог до них і одночасно ненав'язливо надавали їм допомогу і підтримку, а також відзначалися лагідністю і теплотою в спілкуванні з дітьми. І, навпаки, там, де дорослі або ігнорували дітей, були байдужими до них, або здійснювали директивну опіку, суворий нагляд над ними, у дітей, як правило, домінуючим ставало прагнення уникнути невдачі і, як наслідок, формувався низький рівень мотивації в цілому.

Загальний рівень мотивації залежить від кількості мотивів, які актуалізуються, чим їх більше, тим вищим є загальний рівень мотивації.

Для того, щоб посилити мотивацію своїх учнів, учитель має задіяти (актуалізувати) якомога більшу кількість мотивів, збільшувати спонукальну силу кожного з цих мотивів, а також активізувати мотиваційну тенденцію прагнення до успіху.

5. Робота в групах – «Взаємонавчання»

Мета: ознайомити учасників із особливостями та методами формування навчальної мотивації учнів, навчити визначати, якими методами можна стимулювати різні групи мотивів.

Хід вправи

Тренер об'єднує учасників у 4 групи, кожна з яких отримує завдання:

- обговорити один з видів мотивів;

- навести приклади стимуляції даного мотиву на уроці використовуючи теоретичний матеріал, а також статті з педагогічних газет у яких описано різні педагогічні прийоми та методи навчання учнів на уроці;
- визначити критерії дієвості стимулів;
- заповнити таблицю (Додаток 1-4).

Для опрацювання пропонується перелік стимулів навчальної мотивації учнів на уроці, які об'єднанні у такі групи:

1. стимули пізнавального мотиву, що стосуються змісту навчання;
2. стимули пізнавального мотиву, що стосуються навчальної діяльності;
3. стимули соціальних мотивів;
4. стимули мотиву досягнення;

6. Інтелектуальна вправа «Хто автор цих слів?»

Мета: розвивати творче мислення педагогів, активізувати їхню ініціативу, спонукати до самоосвіти.

Хід вправи

Тренер зачитує і демонструє на екрані слова відомих людей та пропонує педагогам назвати автора цих слів.

1. Щоб дати учням іскорку знань, вчителю необхідно увібрати в себе море світла. (В.Сухомлинський)
2. Єдиний хто розуміє дитину, – це інша дитина. (М. Монтесорі)
3. Моє відвідування школи не повинно заважати моїй освіті. (М. Твен)
4. У давнину вчилися, щоб удосконалювати себе, зараз вчаться, щоб сподобатися іншим. (Конфуцій)
5. Освіта є те, що залишається після того, як забувається все, чому тебе вчили. (А. Ейнштейн)

7. Презентація фрагментів уроків

Мета: показати практичне використання стимулів навчальної мотивації та навчити розпізнавати за емоційною реакцією учнів їх дієвість.

Хід вправи

За допомогою мультимедійного обладнання показати педагогам підготовлені фрагменти уроків. Під час перегляду учасники спостерігають за мотиваційними стимулами, які використовує вчитель, та за емоційною реакцією учнів. Свої спостереження фіксують в таблицях, які попередньо роздаються кожному учаснику (Додаток 5).

Обговорення:

- Які мотиваційні стимули використовував педагог?
- Чи досягнута мета цих стимулів?
- Які помилки допустив педагог?
- Що можна порекомендувати і побажати вчителю?

8. Вправа «Дерево вирішення проблем».

Мета: зробити підсумок заняття з акцентом на ключових питаннях та оцінити зміну рівня інформованості учасників проблем, що стосуються навчальної мотивації учнів

Хід вправи

Тренер пропонує написати на стікерах шляхи вирішення проблем, що стосуються навчальної мотивації учнів, і прикріпити стікер на плакат із зображенням на ньому деревом, після чого відповіді аналізуються і робиться підсумок заняття.

Інформація для тренера

«Мотив - складне психологічне утворення, яке має вибудувати сам суб'єкт» (Є.Ільїн). Учитель може лише сприяти цьому процесу. Існує цілий ряд науково розроблених способів підвищення внутрішньої мотивації в навчальному процесі, використовуючи які, можна уникнути багатьох утруднень, про які йшлося на самому початку. Для цього як вчителям, так і батькам необхідно дотримуватися таких вимог:

- За можливості скасувати нагороди і призи за правильно виконані завдання, обмежуючись лише оціюванням та похвалою.
- Якомога менше використовувати на уроках ситуацію змагання. Краще привчати дитину до аналізу і порівняння своїх особистих результатів та досягнень. Ситуацію змагання можна переключити на ігрові види діяльності.
- Намагатися не нав'язувати навчальної мети «зверху». Спільна робота з дитиною стосовно вироблення мети і завдань може виявитися значно ефективнішою.
- Необхідно пам'ятати й про те, що покарання за неправильне вирішення навчальних завдань є найостаннішим і найменш ефективним заходом, який завжди викликає негативні емоції й негативно впливає на ставлення дитини до навчання.
- Намагатися уникати встановлення часових обмежень там, де це можливо, тому що це не лише пригнічує розвиток творчості, а й перешкоджає розвитку внутрішньої мотивації.
- Стежити за тим, щоб навчальні завдання не лише відповідали віковим обмеженням, а й мали рівень оптимальної складності, сприяли виявленню майстерності та компетентності дитини. Регулювати рівень складності завдань, щоразу підвищуючи її.
- Надавати дитині право вибору навчального завдання, не обмежуючи при цьому її свободи.
- Бажано підбирати навчальні завдання з елементом новизни та непередбачуваності, що сприяє формуванню внутрішнього інтересу під час його виконання.
- І на завершення хотілося б нагадати, що підвищення пізнавальної активності, успішне засвоєння навчальної програми, вищий рівень освоєння теоретичного матеріалу стає неможливим у ситуації, коли будь-які стимули, що не стосуються навчання, стають основними.

9. Історія для натхнення.

Мета: – активізація процесу самопізнання та самоактуалізації учасників.

На початку XIV століття в Центральній Європі почали зводити прекрасний готичний собор. Керувати будівництвом доручили одному ченцю. І ось він вирішив подивитися, як працюють каменярі.

Підійшовши до одного з них, чернець попросив:

– Брате мій, розкажи мені про твою роботу. Каменяр відірвався від роботи і відповів голосом, сповненим злоби і обурення, що зривається:

– Як бачиш, я сиджу перед кам'яною плитою метр у висоту, по півметра в довжину і ширину. І з кожним ударом різця по цьому каменю я відчуваю, як йде частинка мого життя. Подивися, мої руки натруджені і вкриті мозолями. Моє обличчя змарніло, а волосся посивіло. Ця робота ніколи не закінчиться, вона продовжується нескінченно, день за днем. Це виснажує мене. Де задоволення? Я помру задовго до того, як цей собор буде побудований.

Чернець підійшов до другого каменяря.

– Брате мій, - попросив він, - розкажи мені про свою роботу.

– Брате, - відповів каменяр тихим, спокійним голосом, - як ти бачиш, я сиджу перед кам'яною плитою метр у висоту і по півметра в довжину і ширину. І з кожним ударом різця по каменю я відчуваю, що створюю життя і майбутнє. Дивися, я зміг зробити так, щоб моя сім'я жила в доброму будинку, набагато кращому, ніж той, де я виріс. Мої діти ходять до школи. Без сумніву, вони досягнуть в житті більшого, ніж я. І все це стало можливим завдяки моїй роботі. Я віддаю собору своє уміння, і він теж віддячує мені.

Чернець підійшов до третього каменяря.

– Брате, розкажи мені про свою роботу. Каменяр посміхнувся і відповів голосом, повним радості:

– Брате, ти бачиш - я сиджу перед кам'яною плитою метр у висоту і по півметра завширшки і довжину. І з кожним дотиком різця до каменя я відчуваю, що висікаю на ньому свою долю. Подивися, які прекрасні риси проступають з каменя! Займаючись своїм ремеслом, я не просто працюю – я роблю свій внесок в те, що ціную і в що вірю. Всесвіт, відображений в соборі, віддячить кожному з нас. Тут, біля цього каменя, я знаходжуся в мирі з собою і знаю, що хоча і не побачу наш собор завершеним, він стоятиме ще тисячу літ, втілюючи те, що істинне в нас, і служитиме меті, заради якої Всемогутній послав на цю землю і мене.

Чернець віддалився і якийсь час розмірковував над тим, що почув. Він заснув спокійним сном, яким не спав вже давно, а наступного дня зняв з себе повноваження керівника робіт і запропонував цю посаду третьому каменяру.

Список використаної літератури

1. Битянова М. Волшебные кнопки // Школьный психолог. – 2004. – №12.
2. Гордеева Т. Как сформировать желание учиться? // Школьный психолог. – 2009. – №7.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. посібник. - К.:Либідь, 2002.-371с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. - СПб.: Питер,2000. - 296 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - <http://flogiston.df.ru>, 2000.
6. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. - М., 1990.
7. Павлютенков Є.М., Любова Л.М. Умови формування мотивації учіння гімназистів – // Управління школою. – 2006. – №30.
8. Решетникова О. Три кита любознательности // Школьный психолог. – 2004. – №12.
9. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека.– К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
10. Степанова М. Замкнутый круг мотивации // Школьный психолог. –2000. – №9
11. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х томах - М.: Педагогика. - 1986.
12. Чабан Т. М. Психолого-педагогічні прийоми та механізми створення ситуації успіху в навчальній діяльності – // Управління школою. – 2006. – №30.

Стимули мотиву досягнення Завдання

Розгляньте перелік стимулів мотивації навчальної діяльності учнів на уроці, наведіть приклади їх використання та вкажіть, яка емоційна реакція учнів буде свідчити про дієвість стимулу.

Стимули мотивів досягнення	Приклад	Емоційна реакція учнів, що свідчить про дієвість стимулу*
Актуалізація позитивної емоційної пам'яті		
Забезпечення успіху учням у роботі		
Ситуація вибору завдань		
Авансування успіху в роботі, що виконується		
Забезпечення самооцінки діяльності, аналіз помилок		
Встановлення зв'язку між їх зусиллями і результатом праці.		
Показ на уроці успіхів окремих учнів та всього класу в роботі.		
Організація ситуації подолання в майбутній діяльності		

Стимули соціальних мотивів**Завдання**

Розгляньте перелік стимулів мотивації навчальної діяльності учнів на уроці, наведіть приклади їх використання та вкажіть, яка емоційна реакція учнів буде свідчити про дієвість стимулу.

Стимули соціальних мотивів	Приклад	Емоційна реакція учнів, що свідчить про дієвість стимулу*
Прояв доброзичливості, співпереживання.		
Допомога під час розв'язування задач.		
Діяльність учителя, що викликає прагнення учнів наслідувати його.		
Створення умов для задоволення бажань бути значущою особистістю.		
Створення ситуації взаємодопомоги.		
Організація пошуку нових контактів і співпраці.		
Зацікавлення в результатах колективної роботи.		
Створення ситуації взаємоперевірки.		
Показати важливість навчальної діяльності учнів для інших людей.		

Стимули пізнавальних мотивів, що стосуються навчальної діяльності
Завдання

Розгляньте перелік стимулів мотивації навчальної діяльності учнів на уроці, наведіть приклади їх використання та вкажіть, яка емоційна реакція учнів буде свідчити про дієвість стимулу.

Стимули пізнавальних мотивів, що стосуються навчальної діяльності	Приклад	Емоційна реакція учнів, що свідчить про дієвість стимулу*
Використання проблемних ситуацій		
Використання експериментальних мікродосліджень учнів, що обґрунтовують наукові положення		
Використання ігрових ситуацій і елементів гри		
Використання творчих самостійних робіт		
Спирання на колективні форми діяльності		
Рефлексія того, що учень знає, чого не знає, що хоче дізнатись		

Стимули пізнавальних мотивів, що стосуються змісту навчання.**Завдання**

Розгляньте перелік стимулів мотивації навчальної діяльності учнів на уроці, наведіть приклади їх використання та вкажіть, яка емоційна реакція учнів буде свідчити про дієвість стимулу.

Стимули мотивів змісту навчання	Приклад	Емоційна реакція учнів, що свідчить про дієвість стимулу*
Переведення життєвих уявлень учнів на рівень наукових понять		
Введення в урок елементів історизму, цікавих історичних фактів		
Показ практичної значимості матеріалу, що вивчається, практичне використання його в житті		
Розгляд раніше відомого під новим кутом зору.		
Опора на міжпредметні зв'язки.		
Опора на особистий досвід учнів.		
Показ нових наукових досягнень та цікавих фактів.		